

Játék a játékszabályokról

A Coriolanus a Katona József Színházban

Rejtvénydarab ez a mű, tele csapdával, nem véletlen, hogy oly ritkán tűzik műsorra. *Látszólag* ugyanis túl egyszerű a képlet: a ha-zaárulás akkor is bűn, ha egy nagy ember „sértődésének” következménye, ha úgy érzi, kiüldözik, érdemeit megtapossák. Csakhogy ha a rendező ki akarja kerülni ezt a leegyszerűsített — és látszólagos — képletet, egyszerre minden rejtéllyé válik. Kinek van igaza a nép — vagy inkább a tribunusok (demagógok?) vitájában; miért kell ennek a kitűnő katonai szakembernek politikai méltóság, ha annyira csak Rómáért dobog a szíve, miért épp a legveszedelmesebb ellenséghez pártol át, és miért torpan meg épp a bosszú küszöbén? Egyáltalán: *ki ez az ember*, ez a kiálthatatlan fráter, aki mindenivel goromba mint a pokróc, aki azt sem bírja elviselni, ha dicsérik *valóban* egyedülálló hőstetteit, de aki dührohamokat kap, ha csak egy percre is elfelejtik hőstetteit, sebeit, szolgálatait? *Valójában* tehát az egyik legbonyolultabb Shakespeare-dráma ez, csak le kell hántani róla az egyszerű, beugrató látszatot. *Székely Gábor* rendezése és főképp *Cserhalmi György* elementáris alakítása azért teremtett izgalmas és jó előadást, mert lehámozva az egyszerű látszatot, az emberi dráma rejtvényére tette a hangsúlyt, a személyiségdrámán keresztül engedett bepillantást a politikai-társadalmi drámába. Röviden: azt a kulcsot találta meg a rejtvényhez, amit korábban nem vettek észre, nevezetesen: a társadalmi, etikai — és így: politikai — játékszabályok egyaránt érvényesek az óriásokra (Coriolanusra) és törpékre (tribunusok), népre és szenátorokra. Azok a szabályok, melyeket itt — különböző kibúvókkal — mindenki át akar lépni.

Mert gondoljuk csak végig, mi lett volna, ha ez a katonai óriás hatalmat kap a kezébe? Fogalma sincs a politikáról, számára csak parancs és végrehajtás képletei léteznek, utálja a népet — némi joggal, gyávaságáért a harcokban, melyekből ő vérevel vette ki a részét, de valójában patriciusi gögből nézi le a plebszet. Bármilyen olcsó trükkkel is golyózzák ki, bármennyire is alattomos manipulációval fűrészelik el „karrierjét” — valójában egy diktátorjellöltet állítanak meg. Más kérdés, hogy Shakespeare színpadán szinte két hamis véglét ütközik össze, az olcsó manipuláció és a hataloméhes dilettantizmus (érdemekkel dekorált „jogokkal” és veszedelmes távlatokkal.) Ráadásul az egész történetet jobbra Coriolanus szemszögéből látjuk — a darab *valóban* káprázatos hőstetteivel kezdődik, ez az ember mind a harctéren, mind a fórumon megállíthatatlannak látszik. Coriolanus *szinte* joggal hihette, hogy neki természetesen „jár” a szenátori poszt, a politikai méltóság. Ha pedig nem adják meg neki, ami jár, úgy nem hagyja magát megalázni, inkább átáll Róma ellenségeihez, végül is „foglalkozása” ott keresett hiánycikk. Innen már egyértelmű emberi és morális süllyedése: ettől kezdve már Shakespeare is kettős optikán keresztül láttatja útját: egyfelől belülről, amint öngazolásait sorolja fel, másfelől kívülről, morális mércével, fejcsoválva...

De még mindig nem feleltünk a kérdésre: *kicsoda ez az ember?* Azért erősködöm ezzel a visszatérő kérdéssel, mert Székely Gábor rendezése is erre koncentrált, Cserhalmi György pedig azzal remekel, hogy egy bonyolult emberi sorsot, egy alig felfejthető személyiségzavart képes letisztult, a néző számára is felismerhető kontúrokkal ellátni. Ebben a játékfelfogásban ugyanis az derül ki, hogy ez az óriás, ez a rettenthetetlen hős — valójában sérült személyiség. Pontosabban azok a nagy formátumú vonások, melyek jellemzik, ugyanabból az emberi torzulásból származnak, mint azok a kibírhatatlan gesztusok, melyek később egyre inkább elhatalmasodnak rajta. Itt nem a nagy embert látjuk, aki véletlenül elkövet egy hibás lépést, aminek aztán súlyos következményei lesznek. Coriolanus, a hős és óriás kezdettől fogva torz nagyság, beoltva hataloméhséggel, belső bizonytalansággal, majdnem azt mondanám, személyiségzavarral. Az az ember, aki *valóban* tudatában van jelentőségének, nem szívja ennyire mellre, hogy bizonyos ceremóniakat végig kell csinálnia, s főképp nem sértődik meg ilyen patológikus módon: tudja, kicsoda, s legfeljebb kíváncsi, míg beérik az idő számára. De még ha valódi igazságtalanság éri, akkor is van annyi morális tartása, hogy viselje sorsát, ami végül is — ebben az esetben — nem is olyan nagy sérelem. Coriolanus azonban mag nélküli személyiség: állandóan bizonyítani akarja rangbéli, szakmabéli és egyéb fölényét. Ezért tiltakozik olyan átlátszó sze-

rénységgel, ha hőstetteit dicsérik, de jaj annak, aki akár csak egy percre is elfelejtkezik áldozatairól, érdemeiről. Anyja az egyetlen lény a világon, akitől hagyja magát befolyásolni, ami akár árulkodó apróság is lehet: veszélyes kamasz maradt, akit harcolni ugyan megtanítottak, de aki képtelen emberként, felnőttként, római polgárként élni. Bár a patriciusokat és szenátorokat is megveti, mégis oda szeretne bejutni mindenáron, a hatalomba. Igazi diktátor-pallánta, van formátuma, csak éppen üres, eltorzult nagyság, aki a hatalommal akarja kipótolni belső biztonságának hiányait.

Cserhalmi György ezt, a figura legmélyén rejlő torzulást — és baljós jövőjét — képes sejtetni robusztus egyéniségével. Ez a Coriolanus bizonyítani akar, nem Rómáért, önmagáért, nevéért, áhított hatalmi szerepéért küzd. Ezért oly jellemző epizód a corioli csata, ahol egyedül foglalja el a várost: látja, hogy katonái nem követik, de aztán egy „így még jobb” gesztussal egymaga rohan be a kapun, s tér vissza győztesen. Ismét egy jó pont a hatalomhoz vezető úton, s ráadásul még szidhatja gyáva katonáit, a népet, környezetét. Nem egyszerűen individualizmus ez: — a zsarnok születésének és elvetélődésének pillanatfelvétel-sorozat. Széles apró mozzanatokból tevődik össze ez a képsor: patriciusgögből, neveltetéséből, abból az osztályharc-situációból, ami Rómában épp pathholyzetbe került, de ami az egész hatalomképzési motíválja az anyakomplexusból, belső bizonytalanságból és valami gyermektől, politikai dilettantizmusból; azt képzelte, hogy majd az ellenfél oldalán jobban fogják megbecsülni, őt, a volkskusztok megtizedelőjét. Azok persze szeretik az árulást, de az árulóra halált osztanak. Ez már az előadás végső — alig sejtetett, de jelenlévő — tanulsága: a mai világban már végképp nem lehet csak úgy átlépni a frontvonalakon, mint ha egyik focicsapatból a másikba kellene csak átigazolni.

Székely László egészen különleges, szuggesztíven működő tereket komponált a játékhoz: a kis színpadot mélységben megnyitotta, ellenfényekkel szinte víziószerű képeket tudott teremteni. A nézővel szemközti hatalmas vasajtó — ami egyaránt szolgálhat Corioli városkapujaként vagy a kivégzés csapdájaként — ugyancsak fény-árnyék dramaturgiából kap pluszjelentéseket. *Rajhona Ádám* (Menenius Agrippa) bölcs és ügyeskedő, az örök közvetítő, akinek azonban semmi sem sikerül, de aki nélkül egyik szereplő sem tudna megenni. Nem szenilizáló játékos alakít, hanem saját ravaszkodásaiba belegabalyodó, valójában amatőr politikust. *Eperjes Károly* (Aufidius) — Cserhalmi játéka mellett — az előadás másik jelentős teljesítménye: „barbár”, sértett katona, ennyiben Coriolanus testvérfigurája, csak szófukarabb, inkább súlyos jelenlétével ellenpontoszza a drámát. Bonyolult feladatot old meg *Balkay Géza* és *Papp Zoltán*, a két néptribun. Manipulálnak, áskálódnak, hogy valahogy kitérjessék Coriolanust, de átlátszó — és hol sikeres, hol naiv — trükkjeiken mégis átszűrődik, hogy ha módszereik alávalóak is, valamit azért megszimatoltak Coriolanus igazi karakteréből, várható politikai veszélyességéből. Csak éppen a játékszabályokhoz nem tartják magukat, így kerülnek ugyanabba a hamis végletbe, mint ellenfelük. A hamis szélsőségek szomorú párbajának kényes egyensúlyát teremtik meg azáltal, hogy nem a „rossz embereket” alakítják. Külön színpadon *Sinkó László* és *Hollósi Frigyes* apró szerepükben („teremőrök” a nagygyűlésen): a sokat látott statiszták enyhe cinizmusával kommentálják az eseményeket — a villanásnyi mellékfigurákból így épül híd a jelenbéli, félműltbéli tapasztalatainkhoz. *Máthé Erzsébet* (Volumnia) kemény asszony, de nem akkor, amikor fiát kell — Róma érdekében — megkövetnie, hanem mikor bepillantást enged Coriolanus neveltetésébe, a zsarnok gyermekkorába, a darab „előtörténetébe”. Az egységes előadásból említsük meg még *Bodnár Erika*, *Újlaki Dénes* és *Bán János* nevét.

A produkció *Eörsi István* fordításának felhasználásával készült, mondja dodonai homállyal a műsorfüzet. (Mást is „belejátítottak”?) Tény viszont, hogy eleven dialógusokat, poénra záródó jeleneteket kapunk szövegéből. *Szakács Györgyi* jelmezei is játszanak: a tribunusokat valami általános, mainak is mondható ruhába öltöztette, míg a patriciusok és a nép korabeli kosztümökben játszanak. Jelezve, hogy történelmünkkel, közös európai múltunkkal együtt éljük jelenünket.

Almási Miklós